

Thorvaldsens Jason – ikke antikkens

Af Chr. Gorm Tortzen

Indledning

Som bekendt er vores eneste direkte kendskab til antikkens myter den overleverede litteratur og de bevarede materielle levn. Det synes derfor umiddelbart indlysende at lede efter den eller de antikke inspirationskilder til Thorvaldsens fremstilling af superhelten Jason, men som de følgende undersøgelser vil vise, er spørgsmålet forkert stillet. Der er ganske enkelt ingen antikke forbilleder for figuren, hvis man med forbilleder mener en direkte sammenhæng mellem øjebliksbilledet i Thorvaldsens Jason og antikke skildringer af Jasons helteliv. Grunden er den simple, at Thorvaldsen ikke var filolog eller antikvar og sjældent gik direkte til kilderne, og da slet ikke de skriftlige.

Denne iagttagelse er på ingen måde ny,¹ men den skal nu alligevel dokumenteres ordentligt, og selvom resultatet er givet på forhånd, kaster netop fravalgene af motivmuligheder et ganske interessant lys over kunstnerens forhold til de klassiske forbilleder og til sin samtids brug af dem. En meget stor del af de Jasonskildringer, som arkæologerne i de sidste 200 år har gravet frem,² var ganske ukendte for Thorvaldsen og hans samtid, mens alle antikke skriftlige fremstillinger var velkendte og ofte forelå i flere oversættelser og bearbejdelser til moderne sprog. Jeg vil derfor indskrænke mig til at undersøge Thorvaldsens eventuelle lån fra de antikke forfattere og begynder med at kalde nogle af dem i vidneskranken.

Apollodor

Det er naturligt at begynde med Apollodors *Bibliothēke*, den mest omfattende af de antikke mytologier. Bogen er i sin kendte form antagelig skrevet i 1. årh. e. Kr., men det fremgår flere steder, at forfatteren (hvis navn ikke nødvendigvis er det traditionelt overleverede) har brugt kilder, som er mange århundreder ældre end han selv, nogle af dem fra overgangen mellem den arkaiske og den klassiske periode.³ Kildeproblemet skal ikke optage os her, lad os i stedet høre Apollodors fremstilling af myten:

Aison, søn af Kretheus, og Polymede, datter af Autolykos, fik sønnen Jason. Han boede i Jolkos, men Pelias var blevet konge i Jolkos efter Kretheus, og da han spurgte oraklet om fremtidsudsigterne for hans kongemagt, svarede guden ham, at han skulle tage sig i agt for 'manden med én sandal' [*monosandalos*]. Først fattede han ikke orakelsvaret, men senere forstod han det, for da han engang skulle ofre til Poseidon ude ved havet, sendte han i den anledning bud efter mange, heriblandt Jason. Jason var en ivrig landbruger og boede derfor ude på landet, men han skyndte sig afsted til ofringen, og da han passerede Anauros-floden, steg han op af vandet med kun én sandal, fordi han havde mistet den anden sko i strømmen. Pelias så ham og sammenlignede ham og orakelsvaret. Han gik hen til den fremmede og spurgte, hvad han i givet fald ville gøre, hvis der fandtes et orakelsvar om, at Pelias skulle dræbes af en af borgerne i byen. Enten var det et tilfælde, eller også skyldtes det, at Hera var vred og ville have, at Medea skulle komme som en ulykke over Pelias; han respekterede nemlig ikke Hera – i hvert fald svarede Jason: »Jeg ville pålægge ham at bringe det gyldne skind!« Aldrig så snart havde Pelias hørt dette, førend han befalede Jason at hente skindet. Det befandt sig i kolchernes land i Ares' lund, hængende fra en eg og bevogtet af en slange, som aldrig sov.

Da Jason havde fået ordre til at tage ud efter skindet, tilkaldte han Argos, Frixos' søn, og Argos byggede ved Athenes hjælp et 50-året skib, som fik navnet Argo efter sin bygmester. I stævnen indsatte Athene et stykke tømmer fra den talende eg i Dodone. Da skibet var færdigt, overlod guden ham i et orakelsvar at samle de bedste mænd i Hellas. De forsamlede er følgende ...

Apollodor opremser nu navnene på alle de 50 græske helte, der deltog i argonautertoget. Efter den farefulde rejse gennem Sortehavet og de mange eventyr undervejs kommer helten til eventyrlandet

Kolchis langt mod øst, hvor kong Aietes hersker. Kongen udsætter den unge helt for flere prøver, men samtidig bliver hans datter Medea uhjælpeligt forelsket i den flotte unge mand fra det fjerne Grækenland, og hun beslutter at hjælpe ham, selv om det vil koste hende alt: slægt, venner og fædreland. Så følger prøverne, som kong Aietes sætter Jason på: de ildsprudende tyre, som Jason skal tæmme, og dragetænderne, som han skal så ud på marken, og Apollodor fortsætter:

Selvom Jason havde lagt åg på tyrene, ville Aietes ikke give ham skindet; han ønskede derimod at brænde Argo og dræbe mandskabet. Medea kom ham dog i forkøbet, og om natten førte hun Jason hen til skindet, og efter at have lullet den bevogtende slange i søvn med sine giftblandinger nåede hun sammen med Jason ned til Argo, medbringende skindet. Hendes bror Apsyrtos fulgte også med, og om natten stod argonauterne til søs sammen med dem.⁴

Pindar

Det næste vidne er Pindar, der levede i første halvdel af 400-tallet f. Kr. og i sin samtid var berømt for sine poetisk potente, teknisk brillante og mytetunge sejrsdigte; de var bestillingsværker til unge rigmænd, der vandt ved de panhelleniske festlege i Olympia, Delfi og Nemea. Myterefrencerne skal derfor både ses i lyset af den unge sportshelt, hans nulevende familie (som betaler Pindar) og hans forfædre. Myten bruges først og fremmest som bekræftelse på sportsmandens *areté* (dygtighed), men også som manende eksempel for det unge menneske. Følgende citat stammer fra Pindars 4. Pythiske Ode, digtet til Arkesilas fra Kyrene i anledning af hans sejr i hestevæddeløb i Delfi i år 462 f. Kr. Heri giver Pindar det ældst kendte portræt af helten Jason og hans ankomst til Iolkos, hvor kong Pelias regerer, men er dødsensangst for et attentat efter orakelsvaret fra Delfi:

Der kom et isnende orakelsvar til hans trætte sind, udtalt ved den skovrige moders navle...: 'Du skal frem for alt være nøje på vagt over for manden med den ene sandal [*monokrepis*], som kommer fra de høje opholdssteder til det berømte

Jolkos' solbeskinnede jord, hvad enten han er fremmed eller bysbarn.'

Men senere kom han jo, en skrækindjagende mand med de to spyd. Han havde dobbelt klædning på: Magneternes hjemlige dragt, der smøg sig om hans beundringsværdige lemmer, og udenover beskyttede han sig med et leopardskind mod de kolde regnbyger. Heller ikke var hans skønne hårløkker klippet af og borte; de strålede bølgende ned ad hele hans ryg.

Hurtigt kom han, og for at prøve sin uforanderlige vilje stillede han sig på torvet, hvor mængden samlede. De kendte ham ikke ...⁵

Sådan forestillede Pindar sig, at Jason så ud, men jo rigtignok i en ganske anden situation end den, Thorvaldsen fremstiller, med én sandal og uden skind. Selve tyveriet af det gyldne skind (for noget helt modigt drab på dragen er der ikke tale om i de versioner, vi kender) skildrer Pindar kun i forbifarten som en mindre detalje:

Du skal vide, Arkesilas, at Jason dræbte dragen med de stikkende øjne og den spraglede ryg, og at han stjal Medea ved hendes egen hjælp, hun der skulle blive Pelias morder. Og de kom til Oceanets strøm og til Det røde Hav ...⁶

Pindar kan med andre ord kun indirekte være en inspirationskilde for Thorvaldsen eller hans forbillede. Der er ikke rigtig noget, der ligner – og alligevel. I mødet med Pelias er helten trådt i karakter på en måde, som han faktisk aldrig gør senere i Pindars fremstilling.

Argonautika

Næste vidne er Apollonios Rhodios, der mellem 270 og 245 f. Kr. skrev den vel nok mest berømte antikke Jasonfremstilling i digtet *Argonautika*.

Historien følger i begyndelsen Pindar tæt, og Jason har i det foregående vist sit heltemod ved at kæmpe med de ildsprudende tyre og med mændene, der voksede op af jorden. I den følgende scene må han søge hjælp hos Medea, hvis ubetingede kærlighed til ham er beskrevet med megen følsomhed. I skildringen af den unge piges kærlighed til den fremmede mand mærker man tydeligt den

hellenistiske digtnings sans for karaktertegningen.
Om natten lister de to unge sig afsted for at stjæle
skindet:

Frem ad Stien de skred til den hellige Lund, for at søge
Der hin Eeg med den vidt sig forgrenende Krone, paa hvilken
Skindet befæstet hang, ved en Sky at ligne, som Solens
Luende Straaler forgylde, naar frem den stiger paa Himlen.
Flux aarvaagen da strakte imod dem Dragen sin lange
Hals, da den spejdende fjærnt dem med aldrig slumrende Øjne
Nærme sig saa, og hvæsed forfærdeligt, saa paa de høje
Brinker ved Floden det gjalded og trindt i Lunden saa vide.

...

Dog, som den ringled sig saa, gik Pigen den lige i Møde,
Kaldte med liflige Sange til Bistand Sønnen, den stærke
Gud, Utysket at tæmme, og bad til den natlige Dronning
Højt, som bor under Muld, at signe med Held hendes Idræt.
Ajsons Søn hende fulgte med Rædsel og Gru; men af Sangen
Tryllet, det jordbaarne Dyrs langtbugtede Ryg allerede
Slappedes, jævner strakte det alt sine tusinde Ringe,
Ret som paa Søen, der kruser sig svagt, den graalige Dønning
Stille og lydløs rulle man ser; dog hæved endnu den
Højt sit rædsomme Hoved som før og haged bestandigt
Med sine mordiske Kjæber endnu dem begge at gribe.
Men med en Enebærkvist, som hun nys havde skaaret og dyped
Nu i en Skaal, med galdrende Sang den skæreste Sejd hun
Stænkede over dens Øjne, saa Trolldomssafternes stærke
Dunst ompændte den trindt, og i Dvale den dyssed; paa Jorden
Lagde sin Flab den roligt til sidst, og gennem den vide
Skovs tætstammede Krat sig strakte talløse Ringe.
Nu fra Egen paa Stand sig hentede Helten det gyldne
Skind paa Jomfruens Bud, medens hun blev staaende rolig
Og med sin Sejd Udyret om Hovedet strøg, til Iason
Selv til Skibet igjen hende bød at vende tilbage,
Da han fra Ares' skyggende Lund var rede at vandre.

...

Alt over Jord udspredte sig Morgenens Skjær, da til Skaren
Atter de kom. Med Studsen de Ungersvende det store
Uldskind saa', der blinked som Himmelens Lyn, og til Hobe
Strømmed de til, for at føle derpaa og i Haand det at tage.
Ajsonsønnen dem standsede dog, om Skindet en Kappe
Slog han, en funklende ny; i den agtere Stavn han det bredte,
Skikkede Pigen til sæde derpaa og formaned dem alle:
'Nøler nu, Venner, ej mer, til Fædrelandet at drage.
Nu vi skue det Hverv, for hvilket den farlige Færd vi
Fristede hid over Havet og svarlige stedtes i Møje,
Let og lykkeligt endt jo ved Pigens listige Paafund.⁷

Man kan godt spørge sig, hvem der er helten i denne historie, og om der overhovedet er en helt af den type, vi kender fra fx Homer og Vergil. Jason er her en skræmt ung mand, Medea er initiativtageren; men man må sige til hans forsvar, at han er ærlig over for de andre argonauter og tager ikke æren for noget, han ikke selv har gjort.

Diodor fra Sicilien

Det samme billede af den stærke kvinde og den svage mand fremgår af det korte referat hos den rationalistiske historiker Diodor fra Sicilien. I 4. bog af sin verdenshistorie ('mytologien') anfører han to versioner af sagnet med nye detaljer, men med det samme grundindhold:

Man fortæller, at Medea førte argonauterne til Ares' helligdom (den lå 70 stadier fra byen, som hed Sybaris og husede kolchernes kongeborg). Medea gik hen til porten, der var lukket for natten, og på taurisk råbte hun vagterne an. Soldaterne åbnede godvilligt porten (det var jo kongens datter, der talte), men argonauterne myldrede ind og dræbte mange af barbarerne og smed resten ud fra helligdommen skræmt fra vid og sans af det uventede angreb. De tog så skindet og styrtede ned til skibet. En tilsvarende historie går ud på, at Medea hjalp argonauterne med at dræbe den aldrig sovende drage i helligdommen ved at strø tryllemiddel ud over dens skind, hvorefter hun tog ned til skibet sammen med Jason.⁸

I ingen af historierne er der plads til Thorvaldsens Jason.

Euripides

I Euripides' tragedie *Medea* (opført 431 f. Kr.) møder vi de to hovedpersoner nogle år efter. Eventyrets tid er forbi, og de bor nu i Korinth, hvor de har søgt asyl efter mordet på Pelias i Jasons hjemby Jolkos. Den halvgamle, ikke mere så helteagtige Jason har besluttet at skifte Medea ud med en ny og politisk mere korrekt model, nemlig kongedatteren i byen. Det vil være meget bedre både for børnene og for Medea, mener han. Det gør hun bestemt ikke, og hun føler sig svigtet og henviser til, hvordan hun

dengang ofrede sig og sine familierelationer for Jason. Euripides lader de to ægtefolk fremstille sagen ud fra hver deres synsvinkel i en stærkt pointeret dialog og med en bitterhed, som kun gammel kærlighed kan skabe. Medea lægger for, og efter at have kaldt Jason et skvat giver hun sin version af begivenhederne:

Som hver hellener ved, der rejste med ombord på 'Argo', var det mig, der frelste dig, dengang du skulle pløje med et tyrespand og såe den muld, hvor mænd skød frem til kamp på liv og død.

En drage lå i kredsløb omkring det gyldne skind, dens øjne lyste hvast og kendte aldrig søvn. Jeg dræbte den og tændte frelsens fakkelljus. Og selv jeg rømte bort og sveg min egen far, alene for at bo med dig i Jolkos' borg.⁹

Jason svarer igen:

Du taler store ord om al min gæld til dig. Min mening er nu den, at ingen dødelig og ingen anden gud end Kypris frelste mig. Så klog du er, Medea, er den tanke dog ulidelig for dig, at Eros med sin pil alene tvang dig til at redde mig dengang. Velan! Lad det nu være, hvad det være vil. Du har jo hjulpet mig engang, og det var godt.¹⁰

Inden vi forlader det strindbergske ægtepar, er det værd at bemærke, at Jason på intet tidspunkt benægter, at Medea reddede hans liv – spørgsmålet er udelukkende, om hun gjorde det af sig selv, eller om hun kun var Afrodites og Eros' på en gang villig og villige redskab. For ægteparret er det naturligvis af afgørende betydning, men for vores spørgsmål om Thorvaldsens eventuelle lån, ender sporet igen blindt. Vores Jason ser ikke ud, som om han med nød og næppe er undsluppet en drage, og at det kun er ved hjælp af en langt stærkere kvindes overnaturlige kræfter.

En detalje ved skulpturen er måske alligevel en reminiscens fra Euripides' stykke, direkte eller indirekte. I prologen jamrer Medeas amme over den skæbne, som er overgået prinsessen fra Jolkos, og siger:

Fig. 1. A. J. Carstens: *Jason med det gyldne Skind*, (1797). Tegningen stammer fra en serie af illustrationer til myten og viser tydeligvis det øjeblik, hvor Jason kommer tilbage til skibet med skindet. Dette er uden tvivl Thorvaldsens forlæg, ved at fjerne argonauterne giver billedhuggeren sin skulptur en pondus, som hverken tegningen eller tegningens forlæg har. Det er kort sagt en nytolkning af Jason.

En sorgens dag det var, da skibet 'Argo' for
ad Symplegaders mørke sund til Kolchis' land.
Gid aldrig Pelion-skovens fyr var hugget om
til årer for de helte, der drog ud på togt.¹¹

Ser man nøjere på den træstub, som Jasons højre
ben læner sig op ad, opdager man, at den forestiller
et fyrretræ. Det kan næppe være en tilfældighed.

Konklusion

Hvis Thorvaldsen havde været lidt mere grundig i
sine kildestudier, havde han næppe valgt Jason
som helt. For det er Jason faktisk ikke, i hvert fald
ikke i episoden med skindet.

Jeg er sikker på, at Kasper Monrad og andre har

ret,¹² når de angiver A. J. Carstens' Jasonskitser fra
1797 som Thorvaldsens egentlige forbilleder, og det
skal man i eftertiden måske være ham taknem-
melig for. Men det sætter unægtelig både billed-
huggeren, Carstens og nogle af samtidens kritikere
i et ejendommeligt lys. Thorvaldsen vil gerne bruge
antikken som referensramme, men han vælger den
forkerte helt, og Friederike Bruns vurdering af sta-
tuen må også tages op til fornyet overvejelse: 'Hans
Jason steg frem af Oldtidens Dyb, og traadte plud-
seligen hen for os, som en Aabenbaring fra Kon-
stens skønneste Alder; og aldrig kan jeg glemme
den salige Følelse, hvormed jeg opfyldes ved Synet
af dette høie Konstværk: det stod atter, paa ny
besælet for mig, hvad jeg troede for evig nedsiun-
ket i Fortids Skiød, det høie Helte-Ideal i al sin

Enfoldighed, Kraft, Rolighed og Storhed!¹³ Det ville have været interessant at være en flue på væggen, da Zoëga belærte Thorvaldsen om takt og tone blandt antikke skulpturer.¹⁴

Det er selvfølgelig ganske upassende at rette den slags filologisk-antikvarisk petitessekritik mod et stort kunstværk, men det er dog ejendommeligt, at Thorvaldsen kan vælge så forkert, når nu der var så mange andre helte, som ingen ville kunne sige noget på: Achilleus, Hektor, Perseus, Theseus, Meleager. Der er nok at tage af, og nogle af dem tog Thorvaldsen jo også senere under behandling. I stedet for udtrykket 'at vælge forkert' kunne man måske med større ret sige 'omtolke' eller 'frit fortolke', men under alle omstændigheder må beskueren som Friederike Brun få fornemmelsen af, at dette er en Helt med stort H, hvad litteraturens Jason ikke var.

Jeg har en mistanke, som aldrig kan blive andet, og måske er helt forkert. Er det i virkeligheden Jasons attribut, skindet, og de muligheder, det giver billedhuggeren for at udfolde sig, der fra først af har sat fantasien i gang? Hvis det er rigtigt, er Jason – ligesom i myten – begyndt som en nød-

vendig rekvisit. I kunstnerens hånd og mejsel har han derimod fået lov at leve sit eget, indrømmet, strålende helteliv i den hvide marmor.

Summary

Thorvaldsen's Jason – Not the Jason of Antiquity

Thorvaldsen was not a man of letters and his inspiration did not come from books. A short survey of the Classical Greek authors writing on Jason (Apollodorus, Pindar, Apollonius Rhodius, Diodorus Siculus and Euripides) does not produce any Ancient example of a 'Jason the Hero with the Golden Fleece' comparable to that of Thorvaldsen. On the contrary, in literature Jason is always assisted by (or rather led by) Medea who is the real heroine in the legend of the theft of the Fleece.

There can be little doubt that Thorvaldsen was inspired by a series of drawings by A.J. Carstens (1797), but it is interesting to note that both artists are far from the ideas of literary correctness that some of their more academic colleagues favoured.

Fig. 2. Clara Elisabet Bryld:
Det gyldne Skind uden Jason, 2003.

Noter

1. Se fx Kasper Monrad: *Mellem guder og belte. Historiemaleriet i Rom, Paris og København 1770-1830*, 1990, s. 56.
2. Et godt overblik får man i *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, 1981-, i artiklen Jason.
3. I *Antik mytologi*, som udkommer i foråret 2004, har jeg et særligt kapitel redegjort for Apollodor og hans placering i den antikke mytografi.
4. Apollodor *Bibliothèque*, 1.9.16; 23; hvor intet andet er angivet, er oversættelserne mine egne.
5. Pindar 4. Pythiske Ode, vers 73ff.
6. Vers 249f.
7. Apollonios Rhodios: *Argonautika* 4.123-131; 145-166; 183-193, oversat af C. P. Christensen Schmidt (1897).
8. Diodor fra Sicilien 4.48.1-3. Ovids lange skildring i *Forvandlingerne* (7.1ff) følger intet nyt til. Det samme gælder på sin vis det senklassiske heksameterdigt (5. årh e. Kr.) *Argonautika Orfika*. Her fortæller sangeren Orfeus (digterjeg'et), hvordan han med sin sang maner Sønnen frem og lader den gribe dragen, som døser hen: 'Medea skjalv ved synet og med opmuntrende ord sendte hun Aisons strålende søn hen for hurtigt at tage det gyldne skind fra grenen. Han adlød hendes ord, og da han havde taget det umådelige skind, gik han ned til skibet. De minyiske helte glædede sig meget og hævede deres hænder op mod de udødelige guder, som bor i himlen.' (vers 1013-1021). Her er Jasons bedrift og betydning altså flyttet endnu en grad ned i rækkerne.
9. Euripides: *Medea*, vers 468-476, oversat af Alex Garff og Leo Hjortsø, 1954.
10. *Medea*, vers 519-525.
11. *Medea*, vers 1-4.
12. Monrad, 1990, s. 57f og kat. 56 og 57, s. 130.
13. Friederike Bruns vurdering er citeret efter Bjarne Jørnæs, *Billedhuggeren, Bertel Thorvaldsens liv og værk*, 1993, s. 47-48 (med yderligere referencer i noterne).
14. Monrad, 1990, s. 57 med citater fra F. G. Welckers Zoëga-biografi, 1819.